

АНОТАЦІЯ

Абрамчук Д. В. Примірний договір у цивільному праві України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2023.

Кваліфікаційна наукова праця є комплексним науковим дослідженням конструкції примірного договору з метою правового упорядкування договірних відносин у різних сферах цивільного обігу. Кваліфікаційна наукова праця складається з трьох розділів, розділених на сім підрозділів, у яких розгляд питань розпочинається зі з'ясування історичних етапів становлення та розвитку цивільного законодавства щодо правового закріплення конструкції примірного договору в Україні та завершується встановленням особливостей її використання при укладанні, виконанні, зміні та припиненні дії цивільно-правових договорів.

У першому розділі *«Передумови становлення примірного договору в Україні та за кордоном»* з'ясовано історичні аспекти становлення та розвитку конструкції примірного договору в Україні, проаналізовано міжнародно-правовий досвід її використання у регулюванні приватноправових відносин. Виокремлено шість періодів становлення та розвитку цієї договірної конструкції, які характеризуються певними особливостями, зумовленими специфікою того чи іншого історичного періоду та законодавчими підходами до правового впорядкування договірних відносин. З'ясовано, що перші прототипи примірних договорів з'явилися ще у докласичний період розвитку римського права та характеризувалися імперативним підходом щодо формулювання змісту цивільно-правових договорів та відсутністю свободи вибору потенційними контрагентами його умов. При цьому з урахуванням тогочасної необхідності чіткого та обов'язкового дотримання букви закону в частині викладення умов договори суворого права носили радше типовий, аніж примірний характер, у сучасному розумінні цих понять. Схожий підхід унормування положень про примірний договір зберігся й сьогодні, зважаючи на вплив з боку суб'єктів владних повноважень на процес волевиявлення сторін договору при формуванні

умов договору, що, у свою чергу, дозволяє стверджувати про обмеження одного з основоположних принципів цивільного права – принципу свободи договору.

Проаналізовано досвід правового регулювання відносин із застосування примірних договорів розвинених країн-членів ЄС та виділено їх специфіку, що відображається у: 1) створенні деталізованої нормативної бази, зокрема, шляхом прийняття спеціалізованих законів та закріплення відповідних положень на рівні кодифікаційних актів для можливості застосування конструкції примірних договорів суб'єктами приватноправових відносин; 2) уніфікованому розумінні концепції примірних договорів, що полягає у сприйнятті їх як договорів приєднання, орієнтованих на встановлення значної кількості однакових або максимально схожих за змістом договірних правовідносин; 3) мінімізації втручання держави у сферу правовідносин, опосередковуваних примірними договорами, що забезпечується наданням ролі їх розробників безпосередньо учасникам цивільних правовідносин, а не суб'єктам владних повноважень; 4) створенні достатніх гарантій захисту прав економічно слабшої сторони у договорі шляхом встановлення низки вимог до формулювання та опублікування умов примірних договорів під загрозою їх нікчемності та накладення на їх розробників штрафів. На основі аналізу норм цивільного законодавства країн Європи встановлено, що у праві європейських країн поняття примірного договору у тому значенні, в якому воно закріплене у ч. 4 ст. 179 ГК України, не вживається; натомість воно доволі схоже з поняттям договору приєднання, закріпленим у ч. 1 ст. 634 ЦК України.

Проаналізовано досвід правового регулювання відносин із застосування примірних договорів деяких країн пострадянського простору та виокремлено чотири основні напрями закріплення конструкції зразкових (типових, примірних) договорів у їх законодавствах: 1) закріплення на законодавчому рівні конструкцій і типових, і примірних договорів (Молдова); 2) закріплення на законодавчому рівні лише конструкції примірних договорів (Вірменія, Узбекистан); 3) закріплення на законодавчому рівні лише конструкції типових договорів (Литва); 4) не закріплення на законодавчому рівні конструкцій типових та примірних договорів (Грузія, Азербайджан).

У другому розділі «*Поняття і юридична характеристика примірною договору*» запропоновано авторське визначення поняття примірною договору, здійснено його правову характеристику та відмежування від конструкції типового договору. Зроблено спробу постановки та вирішення наукової проблеми щодо встановлення істинної правової природи примірною договору. Встановлено, що наявна наукова та практична проблема зумовлена двома ключовими чинниками: 1) декларуванням рекомендаційної природи примірною договору і відповідно зближенням його із категорією цивільно-правового договору; 2) одночасним наділенням примірною договору, поряд із рекомендаційним, також і обов'язковим характером, що, у свою чергу, розмиває межі між категоріями «типовий договір» та «примірний договір» та надає останньому ознак специфічного нормативно-правового акта, яким традиційно в цивілістиці прийнято вважати саме типовий, а не примірний договір. Аргументовано, що ключовим у можливості чи неможливості кваліфікації примірною договору як нормативного акту є не його рекомендаційний характер, а власне спрямованість його дії на невизначене задалегідь коло осіб, які б потенційно могли впорядкувати договірні відносини шляхом застосування змісту того чи іншого примірною договору, рекомендованого органом державної влади чи органом місцевого самоврядування. При цьому особливість правової природи примірною договору відображається у тому, що, незважаючи на свій задекларований в законодавчих нормах рекомендаційний характер, примірний договір може містити й обов'язкові, незмінювані умови, які у будь-якому випадку повинні бути узгоджені сторонами при укладенні цивільно-правового договору саме в такому формулюванні, в якому вони затверджені органами управління.

Змістом примірною договору є сукупність добровільних (ініціативних) та обов'язкових умов, що розробляються і затверджуються уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування для використання їх суб'єктами цивільно-правових відносин при укладенні договорів із гарантуванням можливості щодо їх коригування, у тому числі шляхом зміни, доповнення та/або виключення умов, якщо інше не передбачено

нормативно-правовими актами. Встановлено, що процес формування змісту примірною договору характеризується дворівневою структурою. Первинним рівнем формування змісту примірною договору є його розробка та затвердження компетентним суб'єктом владних повноважень. На другому рівні йдеться про формування договірних умов безпосередньо сторонами із використанням змісту примірною договору, розробленого та затвердженого суб'єктами владних повноважень.

Запропоновано авторське бачення розв'язання наукової проблеми відмежування примірною та типового договорів, виходячи із критерію обов'язковості їх використання. Встановлено, що використання конструкції типового договору при укладенні визначених законом договорів є обов'язковим та супроводжується неможливістю внесення до його змісту будь-яких змін, крім конкретизації умов; натомість використання примірною договору суб'єктами цивільно-правових відносин носить рекомендаційний характер, а тому традиційно вважається їх правом, а не обов'язком. Ключовим у розмежуванні типового і примірною договорів є наділення останніх вищим у порівнянні з типовим договором рівнем диспозитивності та більшими можливостями сторін щодо реалізації принципу свободи договору в частині самостійного узгодженого формування умов договору при використанні примірною.

У третьому розділі *«Динаміка правовідносин, що виникають із примірною договору»* акцентовано увагу на з'ясуванні процедурних моментів укладення цивільно-правових договорів на основі примірною, специфіки виконання, зміни, припинення таких договорів. Встановлено, що чинне законодавство передбачає два способи укладення договору в межах загального порядку, які умовно можна іменувати: а) ускладненим; б) спрощеним. Піддано критиці законодавчу заборону на укладення договору на основі примірною у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, особливо на тлі тенденції до зростання рівня застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у цивільному обігу. Обґрунтовано можливість укладення цивільно-правових договорів на основі примірною в електронній формі як єдиного документа, підписаного сторонами. Встановлено

можливість укладення цивільно-правових договорів на основі примірних не лише в загальному, а й у спеціальному порядку на конкурентних засадах, що зумовлено насамперед участю в таких договірних правовідносинах суб'єктів владних повноважень та необхідністю забезпечення публічних інтересів. Особливістю процесу укладення договору на основі примірного у конкурентний спосіб є наявність оголошення організатора торгів (замовника) про конкурс, яке слід вважати запрошенням робити пропозицію щодо укладення договору, що передуює стадії оферти; натомість офертою вважатиметься пропозиція учасників відкритих торгів укласти договір на основі примірного на певних визначених ними умовах.

Виокремлено особливості виконання цивільно-правових договорів, укладених на основі примірних. Специфіка виконання договору, укладеного на основі примірного, пояснюється: 1) специфікою сфер застосування тих чи інших договірних конструкцій; 2) превалюванням у них публічного інтересу та необхідністю його забезпечення; 3) наданням послуг значному колу споживачів (зокрема, тих послуг, суб'єкти надання яких володіють монополієм на ринку). Формування модусу виконання договорів, що укладаються на основі примірних, до якого відносимо предмет, строки, спосіб виконання договірних зобов'язань, права та обов'язки сторін тощо, здійснюється не безпосередньо сторонами договірних зобов'язань, а державою в особі органів, уповноважених розробляти і затверджувати примірні договори у тих чи інших сферах суспільних відносин.

Зроблено висновок, що на етапі укладення цивільно-правового договору зміна умов примірного договору, затвердженого суб'єктом владних повноважень, є можливою за наявності взаємної згоди на це потенційних сторін договору. У випадку відсутності такої згоди повинні застосовуватися умови примірного договору в редакції, затвердженій відповідним нормативним актом. Крім того, з урахуванням змісту абз. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України зміна умов примірного договору допускається за відсутності у нормах чинного законодавства вказівок на їх незмінюваний характер. Встановлено, що у випадку, якщо договір укладено на основі примірного, за загальним правилом, сторони вправі скоригувати усі умови

примірного договору або доповнити його зміст новими, якщо у положеннях чинного законодавства відсутні вказівки на їх незмінюваний характер.

На основі зроблених висновків сформульовано практичні рекомендації щодо удосконалення діючого законодавства і судової практики у сфері укладення та виконання цивільно-правових договорів на основі примірних.

Ключові слова: договір, примірний договір, типовий договір, типові умови, стандартні умови, укладення договору, виконання договору, зміна договору, розірвання договору, припинення договору, недійсність договору, правочин, договірне зобов'язання, кредитор, боржник.

SUMMARY

Abramchuk D. V. An exemplary contract in the civil law of Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 Law. – West Ukrainian National University, Ternopil, 2023.

The qualifying scientific work is a complex scientific study of the construction of an exemplary contract for the purpose of legal regulation of contractual relations in various spheres of civil circulation. The qualifying scientific work consists of three sections, divided into seven subsections, in which the examination of issues begins with the clarification of the historical stages of the formation and development of civil legislation regarding the legal consolidation of the structure of the exemplary contract in Ukraine and ends with the establishment of the features of its use in concluding, executing, changing and termination of civil law contracts.

In the first section «*Prerequisites for the formation of an exemplary contract in Ukraine and abroad*» the historical aspects of the formation and development of the design of an exemplary contract in Ukraine are clarified, the international legal experience of its use in the regulation of private law relations is analyzed. Six periods of formation and development of this contractual structure are distinguished, which are characterized by certain features determined by the specifics of one or another historical period and legislative approaches to the legal regulation of contractual relations. It was found that the first prototypes of exemplary contracts appeared in the

pre-classical period of the development of Roman law and were characterized by an imperative approach to the formulation of the content of civil law contracts and the lack of freedom of choice by potential counterparties of its terms. At the same time, taking into account the contemporary need for clear and mandatory compliance with the letter of the law in terms of setting out the terms of strict law contracts, they were typical rather than exemplary in the modern understanding of these concepts. A similar approach to standardizing the provisions of the exemplary contract has been preserved even today, taking into account the influence of the subjects of power on the process of the will of the parties to the contract in the formation of the terms of the contract, which, in turn, allows us to assert the limitation of one of the fundamental principles of civil law - the principle of freedom contract

The experience of legal regulation of relations with the application of exemplary contracts of developed EU member states is analyzed and their specificity is highlighted, which is reflected in: 1) the creation of a detailed regulatory framework, in particular, through the adoption of specialized laws and the establishment of relevant provisions at the level of codification acts, for the possibility of applying the construction of exemplary contracts by subjects of private law relations; 2) unified understanding of the concept of exemplary contracts, which consists in perceiving them as accession contracts, aimed at establishing a significant number of the same or maximally similar contractual relations in content; 3) minimization of state intervention in the sphere of legal relations mediated by exemplary contracts, which is ensured by assigning the role of their developers directly to participants in civil legal relations, and not to subjects of power; 4) creation of sufficient guarantees for the protection of the rights of the economically weaker party in the contract by establishing a number of requirements for the formulation and publication of the terms of exemplary contracts under the threat of their nullity and imposing fines on their drafters. Based on the analysis of the norms of the civil legislation of the European countries, it was established that in the law of the European countries, the concept of an exemplary contract in the sense in which it is fixed in Part 4 of Art. 179 of the Commercial Code of Ukraine, is not used; on the contrary, it is quite similar to the concept of the accession agreement, enshrined in Part 1 of Art. 634 of the Civil Code of Ukraine.

The experience of legal regulation of relations with the application of exemplary contracts of some countries of the post-Soviet space was analyzed and four main directions of consolidation of the design of model (typical, exemplary) contracts in their legislation were identified: 1) consolidation at the legislative level of constructions of both typical and exemplary contracts (Moldova); 2) enshrining at the legislative level only the design of exemplary contracts (Armenia, Uzbekistan); 3) enshrining at the legislative level only the design of typical contracts (Lithuania); 4) non-consolidation at the legislative level of constructions of typical and exemplary contracts (Georgia, Azerbaijan).

In the second section «*Concept and legal characteristics of a model contract*» the author's definition of the concept of an exemplary contract is proposed, its legal characteristics and demarcation from the design of a typical contract are carried out. An attempt was made to pose and solve the scientific problem of establishing the true legal nature of the exemplary contract. It was established that the existing scientific and practical problem is caused by two key factors: 1) the declaration of the advisory nature of the exemplary contract and, accordingly, its convergence with the category of civil law contract; 2) simultaneous granting of an exemplary contract, along with a recommendation, also a mandatory character, which, in turn, blurs the boundaries between the categories «typical contract» and «exemplary contract» and gives the latter the characteristics of a specific normative legal act, which traditionally in civil studies, it is considered a typical rather than an exemplary contract. It is argued that the key factor in the possibility or impossibility of qualifying a exemplary contract as a normative act is not its recommendatory nature, but rather its actual focus on an undefined circle of persons who could potentially regulate contractual relations by applying the content of one or another exemplary contract recommended by a state body authority or local self-government body. At the same time, the peculiarity of the legal nature of the exemplary contract is reflected in the fact that, despite its advisory nature declared in the legislative norms, the exemplary contract may also contain mandatory, unchangeable conditions, which in any case must be agreed upon by the parties when concluding a civil law contract exactly in the wording in which they are approved by the governing bodies.

The content of the exemplary contract is a set of voluntary (initiative) and mandatory conditions developed and approved by authorized state authorities and local self-government bodies for their use by subjects of civil-law relations when concluding contracts with a guarantee of the possibility of their adjustment, including by changing, supplementing and/or excluding the conditions, unless otherwise provided by regulatory and legal acts. It has been established that the process of forming the content of an exemplary contract is characterized by a two-level structure. The primary level of forming the content of an exemplary contract is its development and approval by a competent subject of authority. At the second level, it refers to the formation of contractual conditions directly by the parties using the content of the exemplary contract developed and approved by the subjects of authority.

The author's vision of solving the scientific problem of distinguishing exemplary and typical contracts based on the criterion of the obligation to use them is proposed. It was established that the use of the design of a typical contract when concluding legally defined contracts is mandatory and is accompanied by the impossibility of making any changes to its content, except for the specification of conditions; instead, the use of an exemplary contract by subjects of civil-law relations has a recommendatory nature, and therefore is traditionally considered their right, not their obligation. The key in distinguishing typical and exemplary contracts is the endowment of the latter with a higher level of discretion compared to a typical contract and greater opportunities for the parties to implement the principle of freedom of contract in terms of independently agreed formation of contract terms when using an exemplary contract.

In the third section «*Dynamics of legal relations arising from an exemplary contract*», attention is focused on clarifying the procedural points of concluding civil law contracts based on exemplary contracts, the specifics of implementation, changes, and termination of such contracts. It has been established that the current legislation provides for two ways of concluding a contract within the framework of the general procedure, which can be conventionally called: a) complicated; b) simplified. The legislative ban on concluding a contract on the basis of an exemplary, simplified method, i.e. by exchanging letters, faxes, telegrams, telephone messages, etc., has been criticized, especially against the background of the tendency to increase the level of

use of modern information and communication technologies in civil circulation. The possibility of concluding civil-law contracts on the basis of exemplary ones in electronic form as a single document signed by the parties is substantiated. It has been established the possibility of concluding civil law contracts on the basis of exemplary ones not only in general, but also in a special manner on a competitive basis, which is caused primarily by the participation in such contractual legal relations of subjects of power and the need to ensure public interests. A feature of the process of concluding a contract based on an exemplary one in a competitive way is an announcement by the auction organizer (customer) about the competition, which should be considered an invitation to make an offer for the conclusion of the contract, which precedes the stage of the offer; instead, an offer will be considered an offer in open tenders to conclude a contract based on an exemplary contract on certain conditions determined by them.

Peculiarities of the execution of civil law contracts concluded on the basis of exemplary ones are highlighted. The specifics of the performance of a contract concluded on the basis of an exemplary one are explained by: 1) the specifics of the areas of application of certain contractual constructions; 2) the predominance of public interest in them and the need to ensure it; 3) provision of services to a significant number of consumers (in particular, those services whose providers have a monopoly position on the market). The formation of the mode of performance of contracts concluded on the basis of exemplary ones, which includes the subject matter, terms, method of performance of contractual obligations, rights and obligations of the parties, etc., is carried out not directly by the parties to the contractual obligation, but by the state in the form of bodies authorized to develop and approve exemplary contracts in certain spheres of public relations.

It was concluded that at the stage of concluding a civil law contract, changing the terms of the exemplary contract approved by the subject of authority is possible with the mutual consent of the potential parties to the contract. In the absence of such consent, the terms of the exemplary contract shall be applied in the version approved by the relevant regulatory act. In addition, taking into account the content of para. 2 Part 3 of Art. 6 of the Civil Code of Ukraine, a change in the terms of an exemplary contract is allowed in the absence of indications of their unalterable nature in the norms

of the current legislation. It is established that if the contract is concluded on the basis of an exemplary, as a general rule, the parties have the right to adjust all the conditions of the exemplary contract or supplement its content with new ones, if there are no indications of their unalterable nature in the provisions of the current legislation.

On the basis of the conclusions drawn, practical recommendations were formulated for the improvement of the current legislation and judicial practice in the field of conclusion and execution of civil law contracts on the basis of exemplary ones.

Keywords: contract, exemplary contract, typical contract, typical terms and conditions, standard terms and conditions, conclusion of a contract, performance of a contract, amendment of a contract, cancel of a contract, termination of a contract, invalidity of a contract, transaction, contractual obligation, creditor, debtor.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Abramchuk Dmytro. Experience of using the construction of the example agreement in German Civil Legislation. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 1. P. 7–11.
2. Абрамчук Д. В. Становлення та розвиток конструкції примірною договору у вітчизняному цивільному праві. *Нове українське право*. 2021. Вип. 6. С. 9–15.
3. Абрамчук Д. В. Правова природа примірною договору. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 204–210.
4. Абрамчук Д. В. Особливості розмежування примірних та типових договорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 92–95.
5. Абрамчук Д. В. Специфіка виконання цивільно-правових договорів, укладених на основі примірною договору. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 109–112.

Публікації, що додатково відображають результати дослідження:

1. Абрамчук Д. В. Досвід використання конструкцій типових та примірних договорів у цивільному законодавстві республіки Молдова. Доктрина приватного права: традиції та сучасність: матеріали ХХ наук.-практ. конф., присвяч. 100-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 4 лют. 2022 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. цивіл. права № 1, Каф. цивіл. права № 2; Нац. акад. прав. наук України, Від-ня цивіл.-прав. дисциплін; Харків. обл. осередок Всеукр. гром. орг. «Асоц. цивілістів України» Харків: Право, 2022. С. 405–409.
2. Абрамчук Д. В. Особливості коригування змісту примірною договору. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учас-ників наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці від дня на-родження О. А. Пушкіна (м. Харків, 20 трав. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України», Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 267–269.

3. Абрамчук Д. В. Зміна окремих умов примірною договору на етапі укладення цивільно-правового договору. Зловживання правом: проблеми законодавчого визначення : збірник матеріалів науково-практичного семінару для молодих вчених, аспірантів і студентів. (м. Київ, 23 вересня 2022 р.). Київ: Київський регіональний центр НАПрН України, 2022. С. 38–41.

4. Абрамчук Д. В. Способи укладення цивільно-правових договорів на основі примірною договору. Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування: матеріали ХХІ наук.-практ. конф., присвяч. 101-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2023 р.). Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 264–267.

5. Абрамчук Д. В. Особливості зміни цивільно-правових договорів, укладених на основі примірною договору. Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки та 30-річчя Національної академії правових наук України (м. Київ, 18 травня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 242–245.